

ESSAYS OVER DE EFFECTEN VAN INFORMELE EN FORMELE BESCHERMINGSREGELINGEN

RENATE HARTWIG

Samenvatting

Een kenmerkend aspect van het ontwikkelingsdiscours van de afgelopen tien jaar is het ontstaan van grootschalige programma's die een sociaal vangnet bieden in ontwikkelingslanden. Dit proefschrift behandelt de effecten van verschillende 'vangnet' mechanismen, waarbij de term 'vangnet' ruim wordt opgevat. Het gaat in dit proefschrift niet alleen om formele vangnetprogramma's die door de overheid geïmplementeerd worden, maar ook om de effecten van een informele vorm van sociale bescherming: de familie, die fungeert als een belangrijk 'vangnet' wanneer formele beschermingsmechanismen niet werken of nog geheel ontbreken.

In hoofdstuk 2 van dit proefschrift worden de potentiële beperkingen van een informeel, op familiebanden gebaseerd 'vangnet' mechanisme besproken. We onderzoeken in het bijzonder de effecten van het delen van verplichtingen binnen de familie op investeringen in kleine en micro-ondernemingen. In de antropologische literatuur ging men er lange tijd van uit dat gedeelde normen, die in veel samenlevingen heersen, vooral in Afrika ten zuiden van de Sahara, een remmende werking kunnen hebben en investeringen in productieve activiteiten kunnen belemmeren. Om deze hypothese te toetsen hebben we een theoretisch model ontwikkeld met betrekking tot de wisselwerking tussen gedeelde normen en investeringen. De belangrijkste voorspellingen van het model zijn getoetst op basis van data verzameld onder kleermakers in Burkina Faso. De onderzoeksresultaten ondersteunen de belangrijkste hypothesen uit het theoretisch model en we kunnen twee aparte groepen ondernemers onderscheiden. Ondernemers die de voorkeur geven aan een 'verzekeringsregime' dragen bezit over aan hun verwanten, zijn daardoor verzekerd, maar hun inkomsten worden lager omdat ze minder investeren. Ondernemers die de voorkeur geven aan een 'groei-regime' doorbreken de norm en stappen uit het netwerk van verwanten. Hierop staat een sociale sanctie en de ondernemers zijn niet langer verzekerd, maar ze kunnen hun eigen investeringsbeslissingen nemen. In ons model is de regime-keuze, dat wil zeggen de beslissing om zich al dan niet te conformeren aan de gedeelde normen, afhankelijk van de druk om herverdeling toe te passen, de mate van risicomijdend gedrag en het resultaat van de investeringen.

De positieve aspecten van familiebanden en verwantschap, vaak aangeduid als sociaal kapitaal, worden in dit hoofdstuk niet ontkend. We zijn ons terdege bewust van het belang hiervan in situaties waarin marktmechanismen ontbreken of niet werken. We willen de aandacht vestigen op de afweging waarvoor ondernemers mogelijk komen te staan in een

situatie waarin moderne economische activiteiten samengaan met traditionele normen en instituties. We gaan niet expliciet in op efficiency, maar waarschijnlijk brengt het effect van verwantschap op investeringsbeslissingen mogelijkheden met zich mee voor Pareto-verbeteringen: zowel het netwerk van verwanten als ondernemers kunnen profiteren als de ondernemers hun investeringsplannen waar kunnen maken en lumpsumbetalingen doen om hun sociale netwerk te compenseren. Heersende gedeelde normen en de daarmee verbonden verzekeringsarrangementen zijn wellicht (nog) niet afgestemd op de aanwezigheid van moderne economische activiteiten en de groeiprocessen die daarmee samengaan en die berusten op sparen en investeren. In dit proefschrift wordt betoogd dat het bieden van een formeel 'vangnet' aan ondernemers en hun verwanten, bijvoorbeeld in de vorm van een ziektekostenverzekering, in de context van zulke normen en instituties een effectieve manier kan zijn om investeringen in kleine en micro-ondernemingen te stimuleren.

Hoofdstuk 3 gaat over de effecten van een ziektekostenverzekering als formeel 'vangnet' mechanisme. We onderzoeken in het bijzonder de effecten van een ziektekostenverzekering op de gezondheid van kinderen. Het is bekend dat het doormaken van ernstige ziekten bij onverzekerden in ontwikkelingslanden grote gevolgen kan hebben voor het inkomen, de welstand en de positie op de arbeidsmarkt. Uit de literatuur blijkt verder dat binnen de context van ontwikkelingslanden vooral ernstige ziekten op jonge leeftijd blijvende gevolgen kunnen hebben voor de gezondheid, de opleiding en het inkomen. Een ziektekostenverzekering kan eventuele negatieve gevolgen mogelijk beperken en daadwerkelijk bijdragen aan het verbeteren van de gezondheid van kinderen. We hebben deze hypothese getoetst aan de hand van data van kinderen van nul tot vijf jaar in Rwanda. Uit de resultaten blijkt dat de effecten sterk uiteenlopen voor kinderen van verschillende leeftijden en met een verschillend welstandsniveau. Verder wijzen de resultaten op slechts een zwak positief effect van een ziektekostenverzekering op de gezondheid van kinderen. Desondanks zijn er aanwijzingen dat vooral kinderen onder de twee – die een zeer belangrijke ontwikkelingsfase doormaken – profiteren van het programma: een ziektekostenverzekering leidt in het cohort tot een gemiddelde toename in lengte van ca. 0,2cm.

Er zijn gelijksoortige resultaten voor kinderen uit armere gezinnen, wat wijst op een positief effect van het ziektekostenverzekeringsprogramma in Rwanda voor de armen. Het effect van een ziektekostenverzekering en de mate van bescherming die deze biedt lijken echter wel enigszins beperkt te zijn. Een schatting van het effect van een ziektekostenverzekering op kindersterfte wijst erop dat de ziektekostenverzekering wellicht niet voldoende bescherming biedt om kindersterfte in armere gezinnen te verminderen. Hoewel het verzekeringsprogramma de financiële drempel voor de gezondheidszorg verlaagt, lijken er dus belemmeringen voor armere gezinnen te blijven bestaan. De aard van deze belemmeringen moet vastgesteld worden. Als deze vooral van financiële aard zijn bestaat het risico dat het positieve effect voor de armen tenietgedaan wordt vanwege veranderingen in de premievaststelling van het ziektekostenverzekeringsprogramma, die tot een verhoging van 100% hebben geleid in de jaarpremie die de allerarmsten per persoon betalen. De verhoging van de verzekeringspremie verbetert de financiële duurzaamheid van het ziektekostenverzekeringsprogramma, maar de verdelingseffecten moeten nauwlettend in de gaten gehouden worden.

Hoofdstuk 4 behandelt de effecten van openbare werken op het welzijn van huishoudens op korte termijn. Aanhoudend hoge armoedecijfers en werkloosheid, vooral op het platteland, gecombineerd met de mogelijkheid om te werken aan de infrastructuur om economische groei en verandering te bevorderen, hebben openbare werken de afgelopen jaren steeds populairder gemaakt bij beleidsmakers. Algemeen wordt aangenomen dat het feit dat openbare werken aan arme huishoudens de mogelijkheid bieden om een inkomen te verwerven leidt tot een stijging van de consumptie en een toename in investeringen en daarmee ook tot meer productiviteit op de lange termijn. Er bestaat echter ook bezorgdheid dat programma's om openbare werken uit te voeren nadelige effecten kunnen hebben en juist tot minder consumptie en investeringen kunnen leiden vanwege een herverdeling van arbeid en minder prikkels om te sparen omdat er minder inkomensonzekerheid is. We onderzoeken deze hypothesen met data uit Rwanda. Uit double-difference-metingen blijkt dat huishoudens op de korte termijn significant meer voedsel consumeren en investeren in vee. Resultaten van kwalitatief onderzoek wijzen er echter op dat deze verbeteringen van korte duur zijn omdat huishoudens vrezend terug te vallen in hun oude situatie nadat hun deelname aan het programma beëindigd is. Hoewel het programma van openbare werken gericht is op de armste huishoudens, lijkt het huishoudens aan te trekken die relatief rijker zijn. Het opheffen van belemmeringen om mee te doen zou de bijdrage van het programma aan het verminderen van armoede kunnen verhogen.

Dit proefschrift vestigt de aandacht op de potentiële positieve effecten van zowel formele als informele beschermingsmechanismen, maar wijst ook op de beperkingen. Wereldwijd wordt de uitbreiding van formele regelingen voor verzekering en sociale bescherming in landen waar de inkomens laag zijn gestimuleerd, maar in de praktijk komen deze landen nog veel problemen tegen bij het opzetten van landelijke regelingen. In het licht van de potentiële positieve effecten van de verschillende regelingen en mechanismen is het echter niet zozeer de vraag of ze moeten worden geïmplementeerd, maar moet de aandacht gericht zijn op hoe formele mechanismen het beste op een duurzame manier geïmplementeerd kunnen worden uitgaande van de lokale context en lokale beperkingen.